

Іполит Дмитрович Ковалевський

ХТО МИ, ЩО МИ І ЧОГО ХОЧЕМО?

опубліковано:

[окреме видання]. – Ніжин, 1917. – 12 с.*

Багацько з наших людей, коли їх спитати, хто вони, якої нації, – скажуть: “Та ми хахли, мужики”... Інчий раз прибавлять ще «православні». Більше вони нічого про себе не знають і не скажуть, бо народ наш через свою лиху долю забув навіть ім’я своє. Сусіди ж наші близькі і родичі – поляки і росіяне і раді тому, і всіми силами стараються вкінці забити нам баки. Російські пани аж з шкури вилазять – доводять, що ми таки справжні росіяне, от тільки бач трохи польським пилом припали, а поляки й собі репетують, що ми таки чистісінькі поляки, тільки хіба трохи московським духом засмерділи. Дивного в цьому нема нічого, бо ми таки справді ласенький шматочок, і кожний хотів би нас з’їсти, яби тільки далися. А хто ж ми таки справді? Кому вірити? В чию пельку лізти?

Більше тисячі літ назад на берегах Дніпра наші прадіди заклали маненьку державу – Русь-Україну, столицею котрої був Київ. Потроху Русь-Україна все зростала й зростала і в одинадцятому столітті зросла в велику і могутню по тим часам державу. Могутні і славні того часу схилялися й шукали ласки у наших батьків. Царі й князі візантійські, угорські, німецькі, французькі і інчі заводили зносини й родичалися з нашими князями. Цвіла й росцвітала наша Україна аж до половини тринадцятого віку, коли стала підупадати через погане правління й гризню своїх дурних і злочинних князів, а в половині чотринадцятого віку і зовсім упала, не витримавши навали монголів-татар, котрі своїми хижацькими ордами залили всю Україну і вкрай її сплюндрували.

Уся вина за це падає на наших проклятих князів, котрі, забувши про Рідний Край і народ, сварилися й гризлись між собою за владу як собаки за кістку, тими своїми міжусобними війнами вкрай ослабили народ, котрий не міг вже одбити й татар.

Гірко було жити під татарами, та не міг на народ своїми силами скинути це ярмо і тому став піддаватись і прилучатись до сусідньої держави – Литви, де все таки було краще, ніж під татарвою. К кінцю XIV в. трохи не весь наш край (крім Галичини) злучився під Литвою.

Під Литвою нашому народові жилось порівнюючи нічого, бо народ наш Український був освіченіший, як то кажуть, культурніший за Литву і, хоч Литва й підбила його під себе, а перед в державі Литовський вів таки він. Князі й пани Литовські стали переймати нашу мову, нашою ж мовою стали писати й литовські грамоти й закони.

Так Україна жила під Литвою близько 200 років, поки на неї не насила Польща. Польська шляхта зразу стала душити наш народ, ламати давні національні й політичні права, переслідувати нашу православну віру і инче.

Все наше Українське панство піддалось полякам і на ласку польського правительства, гроші, маєтки, нагороди і почести, зрадило свій Рідний Край, продало свій кривний народ і батьківську віру, зламало стародавні звичаї й материнську мову.

* Друкується за примірником, який зберігається у фондах Ніжинського краєзнавчого музею. Стилiстичку й мовні особливості оригіналу збережено.

Але простий народ – селяне й міщане, твердо держалися своєї віри, звичаїв і національності. Коли ж не стало терпцю зносити знущання польських панів і наших перевертнів-зрадників, люде стали тікати з сіл і містечок у вільні степи на Дніпро і там заклали славне низове військо козацьке, котре залило своєю кровію і встелило своїми кістками всю Україну, обороняючи народ від панської кривди.

В головині XVII віку вся Україна, як одна людина, піднялась під проводом Богдана Хмельницького, скинула польське ярмо і заклала нову державу – Гетьманщину. Вільні і гарні порядки встановили тоді в себе Українці. Все правительство, починаючи з Гетьмана (найстаршого голови в тодішній нашій державі) і кончаючи останнім десятником, було виборне. Народ прогнав од себе польське й своє зрадливе панство і сам запанував на широких просторах Української землі. І пісню склав народ наш:

Та немає лучче, та немає краще,
Як в нас на Вкраїні,
Та немає пана, та немає ката,
Не буде вже й зміни.

Але помилився горопашний народ Український. Зміна настала. Змінилось на гірше ще, ніж раніше було. Богдан Хмельницький піддався Москві. Піддався по добрій волі, без усякого примусу, бажаючи звести до купи братерські народи, але не зрікався Богдан і весь народ Український своєї волі. Він тільки вступив у спілку (союз з Московою, щоб вкупі оборонитись від своїх ворогів. І в спілку вступили не з бух та барах, а добре подумавши і написавши договір, котрим застерігалась воля України. От головні статті з того договору:

1. Україна сама управляє собою і незалежна від Московітини.
2. Україна має право власного законодавства і судівництва.
3. Право вибирати вільними голосами Гетьмана і всю старшину.
4. Москва не сьміє ламати давніх прав селян, козаків, міст, міщан, духовенства; Українська церква незалежна од Московської.
5. Приймати послів і умовлятися з чужими державами.
6. Україна має своє власне військо.
7. Україна й Московщина допомагають одна одній під час війни.

Але швидко, швидко почули й побачили Українці, що вскочили в лиху годину: Москва трохи не з першого дня стала ламати договір. Як не доводили наші батьки свої права, нічого не виходило, а хто дуже вже обридав царям своїми гарячими домаганнями, того швидко прохоложали в далекому Сибіру або брудній в'язниці. “Москва сльозам не вірить”, – скахали тоді наші люде і розпочали боротьбу з новими своїми ворогами – московськими царями і правительством. Більше ста літ тяглась ця боротьба, більше ста літ шарпали й нищили наш край московські, татарські і польські орди, більше ста літ гинули в цій нерівній боротьбі тисячі і сотні тисяч найкращих синів України.

Одначе вся ця завзята боротьба була ні до чого. Україна впала, втратила всі свої права. Народ Український попав у найтяжчу неволю – кріпаччину; панство Українське, заведене у нас Московським правительством, зрадило свій Рідний Край і за гроші, маєтки й чини продало свій кривий народ і розпинало його гірше чужих. Сталось те саме, що при польському пануванню, народ лишився без проводирів... Чорна темрява оповила народ наш темними хмарами і здавалось, що ніде вже йому нема просвітку,

ніде нема спасення, ніде нема порятунку. Здавалось, що тільки один шлях лишився йому – шлях повільної неминучої національної смерти...

Але так тільки здавалось. На самій глибині душі народньої несвідомо жило й горіло палке кохання до Рідного Краю, рідної пісні, рідної мови. Не всім ще було однаково, не всім ще було байдужісінько, що вмирає рідна мати, що все нікчемніє й нікчемніє рідний народ, поволі роблячись гноєм і тільки гноєм, на котрому пишно зростає чужа культура, чужа сила, чужа слава.

Багацько ще було таких, що душу й тіло віддали б за Рідний Край, що згодні б були всі муки світу, всі муки пекла прийняти на себе, аби лиш запобігти якнебудь лихові, аби лиш визволити неньку Україну з лихої біди. Не можна було воювати мечем, стали воювати пером і словом. З'явивсь Котляревський, прийшов посланцем від Бога Шевченко. Почалась надмірна, тяжка, в неймовірно важких обставинах робота над кращою будучиною Рідного Краю. Наші письменники й діячі гинучи в Сибіру й в'язницях, гинучи і дома від голоду й холоду, утворили свою науку, свою літературу, котру ставлять тепер на третє місце серед слав'янських літератур.

А рух національний, невидлючись на заборони, все ріс і розростався; тисячі і сотні тисяч людей стоять тепер у перших рядах, борючись за щастя і добробут свого народу.

Не знаю, чи й слід питати: «Хто ми?». Були ми, правда, й під поляками, але поляками не стали. Були й під Москвою, але росіянами-великоросами теж не зробились. І не поляки ми, і не великоруси... Хто такі? Як наше ім'я?

Хахлами називати себе нам самим сором, бо так нас продрознили великоруси. Малоросами звати – теж не годиться, ганьба це на нас, котру вигадали царі й московське правительство, щоб принизити нас, щоб й самі забули, хто ми такі. Ми не «малороси», бо ми не менче руських, тих, кого звать «великорусами», а може руської крові у нас тече й більше, ніж у них; та й на зріст наші люди не менші, а більші од великоруських, так що й цього боку «малорос» до нас не підходить.

Годі ж нам бути «хахлами-дурнями», малоросами-вівцями, згадаймо ж стародавню нашу назву, а стародавня батьківська назва нашої землі – Україна, а ми її вірні сини мусимо зватись Українцями!

Будьмо ж од сього часу українцями – розумними, свідомими громадянами. Взнали ми, хоч і запізно, хто ми такі, а чи знаємо ми, що ми таке? Чи знають наші люди, що наш край є одним з найбільших і найбагатіших країв у Європі, що наш народ Український є одним з найчисленніших народів у світі, чи ж знають наші люди, що ми маємо і свою власну історію, культуру, науку, письменство і т.и., що ми маємо свої власні інтереси? На великий жаль, величезна більшість наших людей нічого не знають про самих себе, про свій народ і Рідний Край... А пора б вже знати.

Широко й далеко простяглась Україна від Карпат аж над Кавказ, від верхів Дніпра аж над Чорне і Азовське море. П'ятьсот тринадцять тисяч квадратних верств посідає народ український, розселивсь по горах і степах, по морях і річках. На цілу Європу; ні в одного народу, крім великоруського, нема стільки землі, як у народу українського, та ще якої землі! – родючої, чорноземної, з незлічними багатствами в недрах. Кам'яне вугілля, залізо, сіль і таке инче лежить під нашою Україною в невичерпаних запасах. На Україні добувається все срібло, трохи не половина всього кам'яного вугілля й заліза, що добувається в Росії, на Україні виробляється трохи не весь той

цукр (сахар, котрий їсть вся Росія.) Ніде в цілій Росії нема стільки удобних, здатних до хліборобства земель, як у нас на Україні.

І от на цій великій і багатій землі живе численний народ Український, один з найчисленніших народів всього світу, і живе у страшних злиднях, живе затурканий, забитий, забувши своє ім'я і славу великих батьків, не знаючи своєї надмірної сили.

Народе Український, прокинься!

Годі спати, пора встати, пора долю добувати! Розправ свої крила і лети у бій з ворожими силами. Ти все здолаєш, могутній велетню! Годі, ж спати.

Народе Український! Ти ж маєш тридцять п'ять (35) мільйонів дітей, далеко більше, ніж мають їх народи Італійський, Болгарський, Сербський, Португальський і сотні других, котрі мають свої власні держави, хоч і слабші вони за тебе далеко. Чому ж ти, велетню могутній, стоїш убогим старцем на роздоріжжі і смиренно ждеш, коли тобі подаватимуть нещасні копійки? Прокинься ж, орле, схаменися! Зрозумій, що ти окремий народ, що ти сила, котра все здолає, весь світ переверне!

Яким же чином могутній народ у пишній, розкішній країні міг попасти у такі злидні, яким чином народ, котрий вславився на весь світ боротьбою за віру й національність зміг так ганебно забути своє ім'я? Винні в цьому хитре московське правительство та наше зрадливе панство.

Як визволився наш народ з під польської кормиги, то у нас панів не було зовсім, і все начальство було виборне. Московське правительство добре розуміло, що поки весь народ держиться купи, то з ним нічого не вдієш. От і почало воно давати ріжні вільготи та привилеї нашим виборним начальникам, наділяло їх землею, грішми, чинами і таким инчим, а потім взяло та й затвердило їх на віки, і стали наші начальники не виборними, а віковичними панами. Московське ж правительство за свою ласку вимагало в них не дуже багацько, аби тільки вони міняли свою мову, свої звичаї на московські та продавали потроху свій Рідний Край і народ. І продавали потроху, і продали, і мали за це честь і пошану, а хто оставався вірним, хто був чесним, той мав кару на горло, Сибір і в'язницю. Багацько було й таких, котрі не йшли на ласку вовчу, боролись за давні права Рідного Краю, але зрадники (ізмінники) та московське правительство перемогли, і всі вірні сини України погинули, або потікали з Рідного Краю, а народ лишився без проводирів; попав в кріпаччину і замер-заснув трохи не на віки, забув хто він і що він, і став цуратися навіть своєї рідної, материнської мови, називаючи її поганою, мужицькою, хахлацькою. Всі темні брати мої, хто думає і каже так, подумайте ж, чим погана наша мова? Невже тільки тим, що заховав і зберіг її до нашого дня тільки селянин та робітник?

Так честь же їм і слава велика за це, честь їм, що не пішли за зрадливим панством, а йшли своїм шляхом, зберігали в чистоті свою віру й національність, честь їм, що не дивились на панство, котре переверталось то на поляків, то на великорусів, гнулось куди вітер віє і лизало чобіт всякому, хто знущався з їхнього Рідного Краю.

Не дивися ж і тепер на їх, народе мій, а йди своїм шляхом, держися своєї рідної мови, звичаїв і національності і твердо знай що панство наше, аби панувати, зробилось би й німотою, якби тільки німії завоювали наш край!

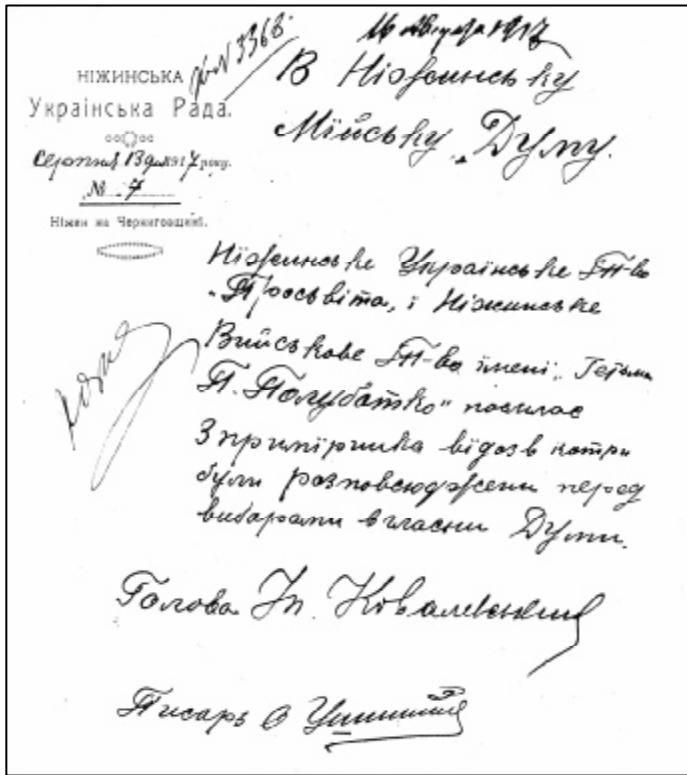
Пам'ятай, народе мій, що тільки тоді, коли всі ми будемо стояти за одного, а один за всіх, коли у всіх нас дума і мова буде єдина, тільки тоді ми зможемо вибитись з наших злиднів і зажити по-людськи.

Хай наша мова панує скрізь на Україні: і в церкві, і в школі, і в волості, й на почті, і в суді, і в книжках, і в газетах, і скрізь, де тільки чується голос на нашій землі. Бо поки наша мова вважатиметься тільки мужицькою, поки нікуди не пускатимуть, поки сміятимуться й називатимуть дурнями тих, хто балакає нашою рідною мовою, доти ми будемо мужиками, хахлами-дурнями, а не вільними осьвіченими громадянами. Не вірте тим, хто каже: “От добивались, добивались волі, добилися насилу, аж тут нас уп’ять на мужиків перевертають, по-мужицькі хочуть учити дітей наших, щоб не зрівнялися з панськими”. Так кажуть тільки баламути, вороги народу, або дурні. Ніхто нас не хоче вчити по мужицькі, а ми сами добиваємось, голови покладем за все, щоб по наших школах і нижчих (сільських), і середніх (гімназіях, семінаріях, реальних і др.), і вищих (університетах, інститутах і др.) вчили нашого рідною українською мовою. А це нам потрібно, щоб не бути темними, як тепер. Колись літ 200 тому у нас було грамотних далеко більше, ніж тепер, шкіл теж було трохи чи не більше, хоч народ і будував їх виключно на свої злидненні копійки. Так по Рум’янцівському опису в Чернігівському полку (тоді Україна ділилась на полки як тепер на губернії), на 142 села, було 143 школи. По актам двох запорозьких курінів, в одному з курінів на сто душ приходилось 57, а в другому 63 душі грамотних, то пак грамотних тоді було більше, ніж неграмотних. Де-які чужосторонні люди того часу, от як наприклад, француз Боплян або Сірійський архиєпископ Павло з города Алепу, котрий проїзжав через нашу Україну в 1652 році, лишили свої заиси, в котрих дивуються культурности та осьвіченности народу Українського і кажуть, що в їх часи на Україні трохи не всі були грамотні, навіть жінки й дівчата; сиріт і тих не лишали бігати без діла, а вчили їх, і всі вони були грамотні.

Подивимось тепер, що сталося в наші часи. По даним перепису 1897 року у всій Росії на 100 душ в середньому приходиться тільки 23 грамотних, причому у де-яких великоруських губерніях відсоток цей піднімався до 36, тоді як ніде на Україні цей відсоток не піднімався вище 16 (Чернігівська губ.), падаючи в деяких губерніях до 9 (Волинська губ.) і навіть до 6 (один з уїздів Волинської губернії). Значить найбільше грамотних у нас в Чернігівській губернії, і то там приходиться тільки 16 грамотних на 100 душ всього населення, а єсть у нас і такі губернії, як волинська, де на 100 душ приходиться тільки 9, а то й 6 тільки грамотних. Таким чином, ми пішли не вперед, а назад і далеко одстали від великорусів, тоді як раніше ми були далеко культурніші й осьвіченіші, ніж вони. В той час, як у нас більша половина селян була грамотна, не всякий їхній воєвода (начальник над краєм яким-небудь) умів підписатися. З нашої землі, з наших шкіл йшли у Московщину вчителі, професори і архиєпископи, як наприклад, св. Дмитро Ростовський (в миру Данило Туптало – київський козак), Милетій Смотрицький, Феодосій Яновський і тисячі инчих, імени котрих один Бог відає. А тепер що сталося, сами бачите. Через що ж воно так сталося? Єсть такі люди, котрі сміють казати, що на Україні так мало грамотних через те, що наш народ ледачий, дурний і нездатний до науки. Але так можуть казати тільки дурні неучи та вороги нашого народу. Історія нам добре показує, що народ наш не дурний і не ледачий, а зумів колись у давні часи заснувати і свою державу, зумів і грамотність у себе розвинути, хоч і був він у польській неволі, тоді як сусідний більш могутній і вільний народ великоруський трохи не поголовно був безграмотний.

Через що ж так підупав народ український? Багацько єсть на це причин, а головна з них та, що наше рідне слово було забите, не допускалось нікуди, не допускалось і в школу, де вчили наших дітей чужою незрозумілою мовою. Тим то й випередили нас великоруси, що їхнім дітям було легко вчитись у школі, де з ними балакали і вчили материнською зрозумілою мовою, наші ж діти приходили в школу як у пекло, і довго сиділи там, нічого не розуміючи. Вже й стеля у школі була не стеля, а якийсь потолок, і долівка у школі не долівка, а зробилась полом. Дивно дитині. Дома у його на полу сплять, а в школі вже ходять на полу, чи то б то. І так у всьому. Писалось в тих книжках, по котрих вчили дитину не тільки чужою мовою, а те й про чуже далеке, незрозуміле для дитини життя. От, наприклад така стаття: “Наша изба” – що воно за изба? Жінка яка-небудь, або собака чи що? – подумає наша дитина, бо вона відколи народилась не чула такого слова. Я сам колись так подумав, як уперше почув це слово. Ну, добре, далі: “Неказиста наша изба, серья, покосившиися стены...” і т.и. По нашому це значить: “Не гарна в нас хата: сірі стіни похилилися на бік...” Хіба дитина розбере, що воно таке “неказиста” – та зроду віку ні! Так і подумає, що це якась жінка сказала. Далі дитина читає про стіни, котрі похилилися набік. При чому тут стіни? – подумає дитина, то писали про якусь “избу”, жінку чи що б то, котра сказала, а тут тобі на враз якісь стіни. Чорти батька зна, що за книжка, подумає дитина, побившиися цілу годину над нею і нічого не розібравши до діла. І так до чого не кинься. Чи могло ж бути добро з такої науки? Звичайно ні. Тому нема нічого й дивного, що у нас так мало грамотних. Не дурні ми і не ледачі, а така наша лиха доля. Старе правительство добре тямало, що тільки й панувати йому, поки народ буде темним, а через те й не пускало нашої рідної мови в школу, щоб загальмувати освіту. Таким чином не ті хочуть зробити нас мужиками, хто хоче завести нашу мову по школах, а ті, хто противиться цьому, хто хоче, щоб народ і далі був темним, нічого не знаючи, од свого одставши і до чужого не приставши, як це сталося тепер: ми й російської книжки гаразд не вчитасмо, і до своєї не звикли. Треба б тепер, брати мої, звикати, коли хочемо бути людьми і не хочемо пасти задніх, треба купувати й читати свої українські книжки, газети, журнали і т.и., треба згадувати свою батьківську мову, треба домагатися Української школи. Де-хто може сказати: “Гаразд, воно то й добре, що б у школі вчили по-українському, щоб книжки, газети і все таке інше було українське, так от біда, що книжки пишуться не чистою мовою, а чорт батька зна якою, дуже багацько таких крутих слів, котрих ми не розуміємо. Писали б такою мовою, як Шевченко, а не по галицькому! Яка вже то рідна мова, коли в ній чорти скільки таких слів, яких ми зроду ввіки й не чули”.

Так може сказати тільки нерозумна або дуже темна людина. Наша народня українська мова утворювалась і розвивалась дуже давно, останніми ж часами вона не тільки не розвивалась, а навіть і псувалась, бо скрізь була заборонена і нею говорили тільки самі прості люди, та й то мішали до неї багацько польських або великоруських слів, забуваючи свої стародавні. Через це у нашій мові є всі слова потрібні для людей простих, сільських, але дуже мало слів потрібних для людей інтелігентних. Через це й не можна про все писати такою мовою, як писав Шевченко, котрий головним чином писав про сільське життя, про прості речі. Легко було писати зрозумілою для всіх людей мовою «Катерину» або «Наймичку», але нехай ті добродії, котрі радять писати про все мовою Шевченківською, напишуть його мовою хоч би про сучасну революцію

так, щоб і найменшій дитині було зрозуміло. Вони цього ніколи в віці не зуміють, або наплетуть таких дурниць, що й сами не тямитимуть, що воно й до чого. Сам Шевченко, як би встав з могили, не зміг би тепер написати про все своєю давню мовою, бо з того часу, як він жив, пройшло більше пів ста літ, життя зробилось складнішим, багачко з'явилося такого, про що він і не думав. Для нових річей, нових думок треба й нових слів. Люди до цих слів ще не звикли і називають їх "крутими" або галицькими. Але без таких слів не можна обійтись, а треба до них звикати, як позивкали вже до тисяч других, і тоді вони не будуть крутими. От, скажім, літ 5 тому назад більшість наших

людей не знала й не чула та-ких слів, як "шрапнель, граната" і т.и., а тепер, коли почалась ця страшна війна, їх знає трохи не кожна дитина. Ще два місяці назад, за день до революції, більшість наших сільських людей не чула таких слів, як "демократія", "буржуазія", "комітет" і т.и., а тепер їх знає кожний, хто хоч трохи цікавиться тим, що робиться в світі і читає газети, а що до останнього слова "комітет", то важко мабуть тепер найти таку людину, котра цього б слова не знала. І ці слова не здаються тепер ні "крутими" і важкими. Ми їх вивчили і до них звикли. Так же треба звикати і до всіх слів, котрі вживаються в наших книжках, а не гудити їх без розбору, бо без них обійтись ніяк не можна, бо якщо повикидати їх з наших книжок, то там крім дитячих казок нічого не лишиться. Невже ж ми на весь вік хочемо лишились дітьми?

Тепер ще треба сказати кільки слів про "галицькі" слова. Багачко з наших людей, найбільше з підпанків, стрівши в Українській книжці таке слово, яке не вживається в його селі, зразу ж починає репетувати: "Чорт знає що? Повигадували якісь слова, понатягали їх з Галичини, та й пишуть так, що й чорт їх не розбере... От як Шевченко..." Бідному Шевченкові такі люді не дають спочинку а ні на хвилинку. "Що ж це за слова?" – Спитаєш.

– "Та от вам: "маслак", "кебета" – що це таке?" Тільки розсмієшся та й годі. Ці слова у Шевченка стрічаються не раз. Людина зсилається на Шевченка, а його видко і не бачила, не то що читала. І так буває найчастіше.

А хоч і нема якого слова у Шевченка, то дивного тут теж нема нічого. Край наш дуже великий, народ наш дуже численний, живе він скрізь неоднаково, то й нема чого диву-

ватись, що й слова у його трапляються неоднакові: сами ви знаєте що й село з селом, буває, у мові не зійдеться, де ж там, щоб губернія з губернією зійшлась. На Волині бувають такі слова, яких в Харківський ніколи й нечули, а в Харківській бувають такі, що Чернігівський селянин тільки рота роззявить і очі вирячить. Хто якого слова не знає, давай зараз же репетувати: “це галицьке”, а дивишся, це слово любісінько вживається у якому небудь селі верст за двадцять від того чоловіка. От, наприклад, недавно напався на мене один панок: “Що це ви кажете за слово “стрівай”? Нащо вживати галицьке слово?” Тут уже по правді сказати і я рота роззявив. Народився я і до 20 років жив на Харківщині і, де не бував, це слово чув і сам звук його вживати, а для цього панка воно здалось “галицьким”.

Книжки пишуться для всього нашого народу, через це треба їх писати так, щоб вони скріз були більш-менш зрозумілі. Якщо ж написати яку книжку мовою Чернігівською, то на Харківщині така книжка може здатись чудною.

Щоб не було цього, з усіх говірок і наріч, котрі є у всього нашого народу, виробляється одна книжкова мова, котра зветься літературною мовою. Для літературної мови беруться найбільш красиві і підходящі слова й вирази. Всім нам, щоб не лишитись на віки дітьми, а бути розумними, свідомими громадянами, треба цю мову добре вчити і заводити по школах, волостях, почтах і скрізь, де тільки приходитьсь бувати нашим людям.

Але однією книжкою та мовою, хоч і рідною, ситий не будеш, – треба ще подбати і про те, щоб було нам що їсти й щоб ніхто у нас не одняв тих прав, котрі ми придбали останніми часами. Україна з давніх давен край хліборобський. Українці трохи не всі хлібороби, тільки, на великий жаль, до останнього часу ні на чому було нам хліборобити як слід. Хоч багато було у нас чудової родючої землі, та на великий жаль була вона «наша, та не своя», жили ми, як сказав Т.Г. Шевченко, “на нашій не своїй землі”.

Треба ж тепер подбати про те, щоб була вона і «нашою й своєю», треба, щоб земля належала тільки тому, хто одробляє її своїми руками, поливає своїм потом, але треба і зуміти взяти її, щоб не наробити нам лихого біди і не згубити того, що ми придбали, треба добре пам’ятати, що земля гарна й мила не тільки нам – хліборобам, а і всім і наперед всіх тим, хто раніше владав нею і владає поки-що, треба пам’ятати, що вони так лехко з своєю землею не розстануться, а вживуть всіх засобів, щоб вдержати її в своїх руках.

Пам’ятаймо це і ми знатимемо, що нам робити. Не грабувати, не силою одбирати панські землі треба, ні, Боже спаси й помилуй нас од цього, бо цим ми тільки собі наробим лиха, бо цим ми тільки вчинимо у себе заколот і велику розруху, а наші вороги скористуються цим і сядуть нам на шию. Сила наша не в надсильстві, а в організації.

Треба організуватись – єднатись до купи. Час не стоїть, наближаються Установчі збори, де народ мусить сам установити закони, по яким він буде жити далі, мусить сам установити той державний лад, якого він хоче.

Щоб установити ці закони, щоб добре порозумітися чого нам треба, ми мусимо добре обміскувати всі справи, мусимо взнати, чого хоче вся наша земля Українська, а не пан Іван, або Степан, не пан Грицько, або Стецько, бо пан Стецько може захотіти такого, що нам й не снилось ніколи. Треба значить організуватись!

Селянам найкраще організуватись в свої селянські Українські спілки (союзи). Хай всі селяни кожної волости зорганізуються в волостну селянську Українську спілку, волостні спілки хай зливаються в повітові (уїздні), повітові в губернські, губернські в всеукраїнську, осередком котрої є Київ, де вже заклалося зернятко такої організації.

Всі робітники також мусять об'єднатись в одну всеукраїнську організацію.

Чого ж треба добиватися нам – Українцям на Установчих зборах. Наші інтереси розбиваються на два розділи:

1) Вселюдські інтереси однакові для всіх людей, для всіх громадян Росії;

2) Інтереси чисто українські, наші власні. Вкупі з усіми громадянами Російської держави, якої б вони нації не були, ми в першу голову мусимо подбати, щоб до нас не повернувся монархічний лад, щоб у нас тепер зроду ввіки не було ніколи й тіні царя, бо як тільки у нас заведеться хоч поганенький царик, ми втратимо всі ті права, всі ті свободи, котрі придбали останніми часами, а ці права, ці свободи – це ще тільки початок того, що ми мусимо придбати; якщо ж повернеться монархічний лад, то не тільки нічого не придбаємо ще, а втратимо і те, що маємо зараз. Бо кожний царь дбатиме не стільки про державу, скільки про те, щоб вдержатись на престолі, та й не тільки вдержатись, а ще й загарбати в свої руки як можна більше влади і поневолити й забити народ. Згадаймо, що виробляли з нами царі раніше, і хай це буде нам доброю наукою. Чи не держали вони народ в темноті, не даючи грошей на школи і міліонами витрачаючи їх на поліцію? Вони добре розуміли, що тільки й панувати їм, поки народ темний, задурений, поки народ сам не знає, чого йому треба, вони добре знали, що народ, як тільки хоч трошки розплющить очі, зразу ж викине їх геть, як погане сміття, і більше всього вони боялись, щоб народ не прозрів, і більше всього сліпили йому очі. Царі й їхні прибічники добре знали, що тільки народ прозрить, він зразу ж почне гуртуватися, організуватися. Вони добре розуміли, що в організації, в єднанні непереможна сила, і не допускали, не дозволяли ніяких організацій. Згадайте сами, як важко було добитися дозволу хочби на те, щоб одчинити у селі кредітове або споживче (потребительне) Товариство. Місяців три а то й чотирі, коли не цілий рік, проходило раніш, ніж давався дозвіл. І все це робилось нарощне, тоб загальмувати організацію народніх сил. Про те ж, щоб закласти яке-небудь політичне або хоч просвітне товариство, нічого було й думати, його не дозволяли, а хоч і дозволяли, то ставили в такі рямці, що воно нічого не могло робити.

Царі й старе правительство добре розуміли, що його сила в тому, щоб розбити всіх громадян держави на ворожі табори, і вони розбивали їх. Одним (дворянам, заводчикам, фабрикантам, багатим купцям і взагалі капіталістам) вони давали всякі вільготи, права і привилеї. Другим (селянам, робітникам і взагалі людям незаможним) вони не тільки не давали нічого, а те й останнє однімали. Цим царі й їхнє правительство придбали собі вірних слуг, котрі, щоб мати змогу панувати над робочим людом, у всьому їх піддержували і слухались. Ті люди, щоб мати змогу топтати робочий люд і видавлювати з його останні злиденні копійки, покірно лизали чоботи царям і їхній псарні. Про все не скажеш, не стане а ні часу, а ні паперу. Так було раніше. Та невже ж, ви думаєте, що й далі так не буде, коли допустимо себе одурити. Топтатимуть тоді нас капіталісти, ще гірші ніж доси, а ми зв'язавши сами себе царями, не зможемо і рота роззявити, щоб обізватись за свої права.

І нічого боятися, що не буде в нас тоді господаря в хаті, як кажуть деякі темні люде, нічого особливо боятися тобі, народе мій Український. Вся твоя історія показує, що найкраще тобі жилося, як не було цього господаря, і були такі часи, коли ти не мав його. Не господаря у хаті нам треба, а вірного слуги, господарем же у хаті-державі

буде сам народ, сам буде порядкувати собою через обраних ним самим людей, котрі будуть не панами, а слугами народу. Ніякий же царь зроду ввіки слугою бути не счоче. Тай подумайте таки, брати мої, чи ж може одна людина знати все, чого треба народові. Та ще яка людина? – Царь, царь, котрий стоїть од народу чорті де і знати його не хоче. То б вже був не господарь, а кат, і слава Богу, що його здихались. Про монархічний лад, про царя треба вже забути. Народ мусить управляти сам собою, через обраних ним самим на основі загального, вселюдського, рівного, безпосередньо (прямого) і таємного голосування людей.

Загальним (вселюдським) голосуванням зветься таке голосування, в котрому беруть участь всі дорослі громадяне, якого б вони полу, віри, національності чи стану не були.

Рівним голосуванням зветься таке, коли всі громадяне, котрі беруть участь в виборах, мають тільки один і однаковий у всіх голос, коли голос поденного робітника має таку ж вагу, як і голос найбогатшого поміщика заводчика, тоді як раніше голос якого-небудь поміщика важив більше, ніж сотні голосів селян, або, наприклад, на зборах духовенства священник мав 3 голоси, а дяк тільки один. Тепер цього не мусить бути і не може бути.

Безпосереднім (прямим) голосуванням зветься таке, коли кожний громадянин дає свій голос прямо на того, кого б він хотів обрати у Думу або президентом. Раніше ж, як ви й сами добре знаєте, було не так. Волость обирала виборців волостних, волости повітових (уїздних), повітові губернських, а вже ті тільки обирали послів (депутатів) у Думу. Таких виборців можна було і обдурити, і залякати, і підкупити, бо їх було не багацько, могли обрати послами таких людей, котрі будуть ворогами народу. Увесь же народ ні одурити, ні залякати, ні підкупити неможна, і він оберє того, коли счоче, кому він вірить.

Таємним голосуванням зветься таке, коли ніхто не знає на кого тот чи инший громадянин дав голос. Це потрібно для того, щоб, наприклад, хазяїн не міг примусити свого робітника дати на себе голос. Балакай там, скільки хочеш, а на кого я дав голос, чи на тебе, чи на твого ворога, зроду ввіки не знаєш.

Такий лад, коли держава управляється самим народом через обраних ним людей зветься республіканським, а держава, де заведено такий лад, республікою. На чолі Республіки стоїть людина, котра обирається всим народом і зветься Президентом. Але президент ні в якому разі не є господар в хаті, він тільки перший слуга народу і мусить виконувати (виповняти) його волю. Президент обирається на певний термін (строк) і після того, як скінчить свою службу, робиться таким же простим громадянином, як і всі.

От такого ладу і треба добиватися нам укупі з усіма народами Росії. Але нам треба добиватися не тільки республіканського ладу, а ще щоб лад був демократичним і федеративним.

Демократичний лад – це такий лад, коли в Республіці гратиме головну ролю і переважатиме в управлінні робочий люд. Добитись його ми можемо тільки добре зорганізувавшись, бо тепер всі вільні і всі рівні, то й капіталісти і поміщики, якщо зорганізуються краще нас, можуть взяти перевагу в Республіці, і тоді вона буде буржуазною (панською). Через це нічого спати, а треба організувати робочі й селянські сили. Хоч ми й добилися тепер волі й рівності, але не всієї. Добилися ми волі й рівності тільки політичної, а ще нам прийдеться боротись за рівність економічну (рівність заможности) і соціальну (рівність становища людини в громаді). Боротьба ще буде довга і важка, і нам треба підготуватися до неї, треба полекшити її, треба завоювати тепер же всі ті позиції,

які ми зможем. Коли ми не зможем досягти цього, то мусимо досягти хоч того, що можна досягти при сучасних умовах. Досягти ми можемо на Установчих зборах ось чого:

Вся земля належить всьому народові, котрий на ній живе, і дається тільки тому, хто обробляє її власними руками. Без землі ж ми попухнем з голоду, і воля нам тоді буде не мила, і знов ми попадем у рабство поміщикам-капіталістам.

Для робітників не більше 8 годин праці на день і визначення мінімуму плати, менше якого не можна вже платити; охорона праці жінок і дітей, страхівка. Бо коли робітник і далі робитиме по 20 годин на добу, то він не зможе бути громадянином, бо він зробиться тоді темним рабом. Коли не визначити мінімуму, то фабриканти, заводчики можуть за дешеву ціну навезти робітників з чужих країв, а свої будуть пухнути з голоду без роботи.

Ми цього можемо і мусимо досягти, треба тільки не спати, а організуватися.

А далі нам провідною зіркою світить соціалізм, коли всі засоби й знаряддя продукції не тільки землі, а й фабрики, заводи і весь капітал будуть належати усій громаді, коли ми дійсно всі будем рівні і вільні. Для цього треба організуватись, щоб як можна більше провести на Установчі збори представників від робочого люду. Тоді нам і дальша боротьба буде лехкою.

Але мало того, щоб Республіка була демократичною, треба ще, щоб вона була й федеративною. Російська держава дуже велика і в склад її входить дуже багатько народів, котрі живуть в самих ріжних умовах, мають саму ріжну культуру, мову й звичаї. Звичайно що одна всеросійська Дума, одно всеросійське правительтво не зможуть як слід управляти всіма цими народами і видавати для них всіх однаково гарні закони. Та може закон, котрий гарний для Московщини, у нас на Україні наробить тільки шкоди, бо у нас зовсім друге життя. Значить для ріжних країн, ріжних народів потрібно правительтво, котре б добре знало потреби Рідного краю, бо чуже правительтво, навіть бажаючи добра, може наробити народові шкоди, може скривдити його, просто не знаючи звичаїв і умов життя того чи инчого народу, а вивчити умови життя і потреби всіх народів, котрі живуть в Росії, неможна. Ні в одній людини на це не стане ні часу, ні сили.

Неможна значить, щоб для всіх народів, для всіх країн видавала закони одна Державна Дума, щоб всіма народами управляло одно правительтво. Такий лад наробив би великого лиха і всій державі Російській, і всім народам, котрі живуть в ній. Кожний народ, кожна країна мусять сами собі видавати закони, мусять сами собою управляти, і в це діло не сьміє вмішуватись який-небудь чужий народ. Наприклад, діло йшло б про нашу Україну, видавався б який-небудь закон для нашого народу. І от цей закон видавала б не Українська Дума, або краще Сейм, а загальноросійська, (великоросійська) Дума. Видавали б закон про те, як нам жити у себе на Україні, не тільки ми, а й Великоруси, і поляки, і грузини, і вірмени, і всі народи російські. Чи ж знають вони, чого нам треба, що нам краще, а що гірше? Безумовно, ні. Вони на нашій Україні не жили і нашого життя не знають, а закон би видали вони, а не ми, бо їх далеко більше, ніж нас. Гарний би вони закон видали для нас, зовсім не знаючи чого нам треба?

Такий би закон дали нам, що ми цілий вік свій не наплакалися б на його. І так для кожного народу, бо кожний народ складатиме в загальноросійській (всеросійській) Думі велику меншість проти всіх инчих народів. По гарним би законам ми тоді жили, нічого сказати!

А тоді ще й так. Нехай би вже всі народи добре знали, чого треба инчим, цього тільки не може бути, та нехай вже, припустим це. Народів багатько, життя кожного народу не

стоїть, а йде вперед, вимагає нових законів. Чи встигне одна Дума у свій час видати закони для всіх народів? Звичайно, ні. Поки видаватиметься закон для Литви, Грузії, Вірменії і сотні інших народів Росії, Україна мусить ждати, коли то до неї дійде черга, а життя не жде, іде вперед, вимагає нових законів. Багацько буде добра від такого ладу?

Звичайно, ніякого добра не буде, а треба, щоб добро було. Через це ми вкупі з усіма народами Росії мусимо добитися на Установчих Зборах, щоб у Росії був заведений такий лад, коли кожний народ сам видає собі закони, сам править собою, щоб усім народам Росії дано широку національно-територіальну автономію (право видавати собі закони і самоврядування, коли тільки той чи інший народ має свою територію (ту землю, де він живе), причому в кожній національно-територіальній одиниці всі люди другої нації, так звані національні меншості, мали однакові права з тією нацією, котра складає більшість. Треба значить добиватись на Установчих зборах, щоб Росія була вільною спілкою (союзом) вільних народів. Такий лад в державі зветься «федерацією», а держава, де він заведений, «федеративною». Це найкращий лад, до якого тільки додумалися люди.

І так на Установчих зборах ми мусимо вкупі з усіма народами Росії добиватися й добитися заведення у нашій державі Федеративної демократичної Республіки.

То наші спільні інтереси, інтереси всіх народів Росії, але у нас, Українців, є й свої інтереси, котрі для нас може мають ще більше ваги. Колись, як я вже згадував, наша Україна була вільна і незалежна від Московщини, ми мали своє виборне начальство, своє військо, свої закони, свою церкву і т.и. і були тільки в спілці з Московією на випадок війни (Дивись статті договору Богдана Хмельницького). Московські царі для того, щоб панувати над нашим народом так, як і над своїм, зламали наші давні права і зовсім підбили нашу Україну під себе. Од давньої слави, од давних прав нічого не лишилось. Замість вигоди од спілки з Московією, ми мали тільки кривду та злидні. Народ наш був поневолений, забитий, з його весь час драли три шкури, він на своїй розкішній землі через лихі порядки, заведені у нас московським правительством, голодував і мусив тікати з Рідного Краю. Та й дивного нема нічого. Землю у його одібрали а податки тягли страшенні, і трохи не половину тих грошей, котрі бралися з його, витрачали чорті куди, тільки не на його. Брали все, а не давали нічого. Якби ж народ наш сам правив собою, того б ніколи не було. От кількі цифрових даних.

Куди пішли українські гроші за роки 1862–1891.

УКРАЇНА	В тисячах карбованців		
	Зібрано з України	Скільки витрачено на Україні	Втратила Україна
Правобережна.....	1.030.2	561.1	469.1
Лівобережна.....	782.2	461.8	320.4
Степова.....	1.087.2	726.1	361.1
Разом.....	2899.6	1.749.0	1.150.6

З 1 карбованця на Україні лишалось тільки 61 коп., а 39 коп. йшло [хто] зна куди. Чим далі, тим гірше.

З кожного карбованця, що платив Українець:

РОКИ	Витрачалось на України	Йшло на чужі потреби
1868–1892	60 коп.	40 коп.
1892–1910	55 коп.	45 коп.

Як не будемо своїми грішми сами через Сойм порядкувати, що далі буде? Всих кривд чисто економічних, про національні я вже й не кажу, що там про них казати, коли й балакати рідною мовою було не вільно в такій маненькій книжечці не можна й перечислити. Нема нічого дивного, що наші люди тікали з Рідного Краю, як бджоли з вуліка, підкуреного сіркою.

Так, наприклад, з кожних 10 тисяч людей переселялось:

РОКИ	з України	з Московщини
1886–1900	10 чоловік	8 чоловік
1901–1910	44	12

З найбагатшого краю люди тікали світ за очі!

Щоб цього не було, порядкуймо сами на Україні!

Мусимо здобути національно-територіальну автономію України!

Такі плакати були вивішені на стінах тієї хати, де одбувався перший всеукраїнський національний з'їзд. Вони наочно показують, чого нам українцям треба.

Нам треба широкої національно-територіальної автономії України і всього того, що ми маємо право як окрема нація. Нам потрібне власне законодавство, судівництво, самоврядування, незалежна від Московської церква, нам потрібне нарешті наше національне військо.

Ті, що не хочуть дати нам цього, сміють лицемірно казати: “нащо воно вам здалося, це шовінізм, тепер треба дбати, щоб зовсім війн не було”, і т.и., і т.и.

Я думаю, ніхто не хоче так миру й спокою, як страдник – народ Український, і раді б ми багачко віддати за те, щоб війни вже ніколи не було, але з вовками жити – треба свої зуби мати, коли не хочеш пропасти. А до тогож, щоб всі народи закинули геть зброю, ще далеко, і коли другі народи, навіть в Росії, як поляки, ести, латиші й инчі мають право вмірати під рідними стягами, чуючи рідну команду, чому ми не маємо? Коли инші формують свої полки, чому ми не можемо?

З Українців мусять формувати тільки українські полки і формувати їх на Україні. Треба добиватись, щоб од сього часу ніхто не сьмів розсилати наших братів і синів по далеких Сібірах по чужих полках. Хіба не однакової, де вчити хлопця салдацької муштри, чи денебудь в Сібіру, чи дома в уїздному городі? Можна формувати полки й на Україні по губерніях і повітах, а шкоди від цього нікому не буде, тільки користь, бо тоді молодим хлопцям легше буде одбувати військову службу, коли він буде недалеко від дому, та й старим батькам не так тяжко буде думати про сина-солдата. Крім того, як буде у нас своє військо, ніхто нас не скривдить, ніхто не образить, а не буде у нас його – будемо ми тоді як горох при дорозі, рви хто хочеш. А рвати будуть, щоб там не співали зараз, бо все таки кожному своя сорочка найближче. Мусимо значить здобути своє військо.

Треба подбати ще й про те, щоб наша Українська земля досталась українському робочому людові. Через це всі казенні, удільні, монастирські, церковні й поміщицькі землі мусят одійти в Український національний фонд, котрим буде порядкувати Український Сойм. Треба цього добиватись і голови за це покласти можна.

Як зорганізуємося, то всього цього доб'ємся на Установчих Зборах. Тепер же до Установчих Зборів ми мусимо добути рідну школу. Нехай на всій Україні не було села, де б селяне не зробили постанови: “Рідна мова в рідній школі!”

Організуйтеся, заводьте «Просвіти», читальні, купуйте українські книжки, українські газети, і ви визнаєте, чого вам треба, бо тільки рідна книжка, рідна газета скаже вам правду.

Готуйтеся до виборів до Установчих Зборів, до Городських Дум та Земських Управ, зарані намічайте й придивляйтесь до людей, щоб знали зарані, кого ви пошлете, вибирайте таких, щоб не тільки знали чого нам треба, а й могли постояти за нас, за нашу Україну! Зарані намічайте їх і твердо пам'ятайте, що не всяк той пан, хто ходить в студентській тужурці або городському сюртуку і не всякий той робітник, що ходє у свиті або чунарці; буває, що ходить і в свиті, а шкуру дере з свого ж брата не гірше чужого.

Хай всі селяне, всі робітники України об'єднаються в одну всеукраїнську організацію і твердо скажуть:

Широка національно-територіальна автономія України.

Україна – край демократії.

Для піддержання українських вільностей і вільностей всієї Росії перші кроки – українське військо, а потім народна міліція.

Українізація нижчих, середніх і вищих шкіл на Україні.

Віктор ЄМЕЛЬЯНОВ
(Ніжин)

Трагедія українського есера (Юхим Гаврилей)

Юхим Гаврилей народився у Веркіївці в 1868 р. Походив із простих селян, але з дитинства мав особливий потяг до знань, виявляючи при цьому неабиякі здібності. Обдарованого юнака примітив земський учитель Гужовський, бібліотека якого ненаситно поглиналася допитливим юнаком. Веркіївський учитель, який мав сильний вплив на юного Ю. Гаврилея, відіграв головну роль і у вихованні майбутнього українського патріота. Пізніше Гужовський згадував про свого вихованця: “...коли Гаврилей починав розповідати друзям зміст прочитаної книги, то всі дивувалися, як вміло він це робив. Не гірше від гарного вчителя” [1].

Закінчивши сільську школу, Ю. Гаврилей сам захотів стати вчителем. Гужовський, щоправда, відмовляв його від цього: “Учителів багато, а грамотних селян мало, і ти більше користі принесеш саме в цій ролі” [2]. Безумовно, останній аргумент учителя був цілком слухним, але не надто переконливим – Ю. Гаврилей свого вибору не змінив. Час показав, що він учинив правильно.

Початок нового життєвого етапу сільського хлопця був пов'язаний із Києвом. Тут він не лише отримав освіту, але й опинився у вирі політичних подій початку ХХ ст., які прокотилися Підросійською Україною. В цей час доля звела Ю. Гаврилея з багатьма видатними діячами українського національно-визвольного руху. На зміну старій інтелігенції прийшла молодь. Вона поважала діяльність своїх попередників у напівлегальних “Громадах”, які багато зробили в умовах постійного переслідування у справі збереження української культури та історії. Проте, настали нові часи, і свідомо молодь пішла далі своїх учителів – вступає у боротьбу з імперією за національне відродження